

Srbohrvaški asimetrični deseterec v slovenskih prevodih

Aleksander Bjelčević*

Abstract

Slovene translations of serbocroatian folk songs, written in scr. *deseterac* metrum, began in 1831 with the translation of *Hasanaginica*; this and all the following translations were made in trochaic decasyllable. I compare the rhythm of six Slovene and one German translation with scr. corpus of seven folk songs by the following rhythmic parameters: accentuation of syllabic positions, non-metric accents, borders between phonetic words, verse endings, caesura after the 4th syllable and zeugma after the 3rd and 9th syllable.

Key words: comparative metrics, syllabotonic verse, syllabic verse, trochaic phrasing, caesura, zeugma

* University of Ljubljana, Filozofska fakulteta v Ljubljani; Aleksander.Bjelcevic@ff.uni-lj.si

1 Uvodna pojasnila

1.1 Začetki prevajanja srbohrvaških ljudskih pesmi

V tem članku bom primerjal ritmiko srbohrvaškega¹ (odslej shr.) asimetričnega deseterca (4+6) in trohejskega deseterca (—U—U—U—U—U) slovenskih prevodov iz srbohrvaščine. Vsi slovenski prevajalci so kot najustreznejši ekvivalent shr. desetercu izbrali trohejski deseterec, saj asimetričnega deseterca v slovenski ljudski pesmi ni, pesmi v desetercih se pojejo le med Srbi v Beli krajini (objavljene so v SLP 1, 2 in 3 in v Terseglav 1996). Tudi trohejski deseterec je bil slovenski ljudski in umetni poeziji do 30-ih let 19. stoletja tuj in se je pojavil šele s prevodi srbohrvaških ljudskih pesmi, ki so jim sledile izvirne knjižne epske pesmi v trohejskem desetercu (npr. *Pegam in Lambergar* Franca Cegnarja, 1858, wikivir/wikisource, pesnitvi *Mustaf-Aga in Smrt Hasan-Bega*, Janka Pajka, 1866).

Za shr. ljudski deseterec se po raziskavah Svetozarja Petrovića (1971) in posebej Mirjane Stefanović (1992), ki je raziskala celotni ohranjeni korpus shr. ljudskih pesmi 17. in 18. stoletja (npr. Erlangenski rukopis iz l. 1725), torej iz časa preden je shr. ljudske pesmi zapisal Vuk Stefanović Karadžić², lahko z gotovostjo reče, da niha med čisto silabičnim verzom in verzom s trohejsko ali daktilsko tendenco. Toda slovenski, nemški (npr. Goethe³), ruski (Rastov) in celo poljski (Jastrzebiec-Kozłowski; prim. prevod *Kosowska dziewczyna* na <http://www.rastko.rs/>) prevajalci so posegali po troheju, čeprav je npr. na Poljskem silabična tradicija veliko močnejša od silabotonične.

Za slovensko prevajanje shr. ljudskega (silabičnega) deseterca v izrazit trohej obstaja več razlogov. Prvič, četrtnina shr. ljudskih pesmi ima trohejsko tendenco; drugič, že Vuk Karadžić je shr. deseterec označil za trohej (pri tem je poudaril, da predvsem takrat, ko se poje)⁴, posledično so tudi takratni slovenski literarni kritiki kot Fran Levstik (1831 - 1887) trdili, da je shr. deseterec trohejski (Levstik 1956 (1868), 343); in tretjič, ker silabični verz v slovenski knjižni poeziji ni imel tradicije.

Pri Slovencih je prevajanje in posvajanje deseterca posledica južnoslovanske kulturno-politične orientacije v 19. stoletju. Začelo se je s prevodom *Hasanaginice* (pod naslovom *Asan-aginka* v pesniškem almanahu *Kranjska čbelica* leta 1832; že leta 1831 je v istem časopisu France Prešeren predelal slovensko ljudsko pesem *Lepa Vida* v trohejske deseterce. Do konca 50-ih se je prevedlo skoraj deset shr. ljudskih pesmi, vse v trohejskem desetercu, npr. *Kraljević Marko i vila* 1849 v časopisu Slovenija, *Marko Kraljević i Musa kesedžija* 1852, *Smert Marka Kraljevića* 1853, *Oranje Kraljevića Marka* 1853 v Kmetijskih

¹ Ta izraz uporabljam brez politične konotacije.

² Karadžić je objavil dve zbirki ljudskih pesmi, največja, *Narodne srpske pjesme* je izšla v štirih knjigah v Leipzigu in na Dunaju 1823-33.

³ O Goethejevih razlogih za izbiro troheja gl. npr. Čurčin 2010 (1905).

⁴ V uvodu k drugi izdaji *Narodne srpske pjesnarice* l. 1824 in v IV. knjigi *Narodnih srpskih pjesmi* (cit. po Franičević 1957: 30, Martinović 1969: 8, Žganec 1964, 3).

in rokodelskih novicah, *Marko ukida svabarinu* 1858 (pod naslovom *Serbska narodna pesem*), 1889 je Ivan Mohorčič prevedel veliko pesmi o kosovskem ciklu za knjigo *Srbske narodne pesmi o boju na Kosovem*, originalne srbske pesmi pa so izšle v knjigi že leta 1865 (ur. Janko Pajk). V 60-ih letih je duhovnik Štefan Kociančič (1818-1883) prevedel 287 makedonskih in bolgarskih ljudskih pesmi iz zbornika bratov Miladinovih (1861), ki pa so ostale v rokopisu (Stefanija 1984, 5-6).

1.2 Gradivo

Slovensko: a) prevodi šestih shr. ljudskih pesmi (536 verzov) različnih prevajalcev iz različnih desetletij in sicer *Serpske pokrajncene* in *Hasanaginica* (iz Krajnske čbelice 1831 in 1832), *Kraljevič Marko in Musa kesedžija* (prevedel Fran Cegnar), *Smrt Marka Kraljevića* (prevajalec ni podpisan), *Marko ukida svadbarinu* (prevedel Jurij Kobe) in *Zidanje Ravanice* (prevedel Ivan Mohorčič); 500 trohejskih desetercev s cezuro (T 10) iz izvirnih pesmi Antona Aškercera (1851-1912) in Ivana Cankarja (1876 -1918), c) 100 odlomkov iz proze Josipa Jurčiča in Josipa Stritarja, ki so po ritmični zgradbi enaki cezurnemu T 10.

Srbohrvaško gradivo: a) Franičevićeva analiza (1957: 86, 96, 1976: 122) sedmih ljudskih pesmi (1495 verzov, *Smrt majke Jugovića, Omer i Merima, Predrag i Nenad, Hasanaginica, Zidanje Skadra, Dioba Jakšića in Ropstvo Janković Stojana*), Petrovičeva (1971, 70) analiza ljudskih pesmi *Smrt Kraljevića Marka*, b) knjižni T 10 sočasnih srbskih in hrvaških pesnikov Jovana J. Zmaja (Stefanović 1995: 239) in Petra Preradovića (416 verzov, Franičević 1975: 96) in c) in korpus ljudskih pesmi 17. in 18.stoletja (13.353 verzov, Stefanović 1992); za ilustracijo pa še Goethejev (1778) prevod *Hasanaginice*.

1.3 Cilji in definicije

Zanima nas, katere od ritmičnih konstant, dominant in tendenc shr. deseterca se v prevodnem trohejskem 10-ercu ohranijo in katere se ne ter kaj so specifične lastnosti slovenskega trohejskega 10-erca v primerjavi s srbohrvaškim. Primerjava bo potekala po teh ritmično-metričnih parametrih:

- a) naglašnost metričnih položajev v verzu (teh je deset), t.i. naglasni profil verza
- b) naglašanje šibkih metričnih položajev (položajev, označenih z U) oz. t. i. tonizacija
- c) tonizacija šibkih položajev z večzložnimi besedami, t.j. potencialna nemetričnost verza
- d) meje med naglasnimi enotami oz. frazami, t.i. fražiranje
- e) (ženska) verzna klavzula
- f) cezura za 4. zlogom
- g) zevgma med 3. in 4. ter 9. in 10. zlogom

Definirajmo pojme. **Naglasne enote** in meje med njimi so dejanski gradniki ritma: naglasno enoto tvorita naglašena beseda in morebitna klitika. V verzu »Al' su snjezi /,

al' su labudovi?» (*Hasanaginica*) sta le dve, v Goethejevem prevodu »Ist es Schnée wohl /, óder / sind es Schwáene?» pa tri. Nasprotno pa stopice niso gradniki ritma, ampak le merske enote (tako kot kilometri niso gradniki cest): trohejski verz »Ist es Schnée wohl /, óder / sind es Schwáene?» je res dolg pet stopic, dejansko pa je sestavljen iz treh ritmičnih enot, njegov ritem tvorijo tri naglasne enote in ne petero stopic.

Fraziranje je ritem, ki ga verzu dajejo meje med naglasnimi enotami (odslej NE-meje). V shr. in sl. desetercih so za šibkimi položaji (na mejah stopic) pogostejše kot za krepkimi položaji (ikti), zato ga imenujejo kar trohejsko fraziranje (T-fraziranje, Taranovski 1954, 47-49); ritmično še pomembneje pa je, da NE-meje ne stojijo sredi stopic oz. meje med stopicami ne stojijo sredi NE, saj to povzroča nasprotno, jambsko fraziranje. Grafični prikaz (/ je meja med NE, | pa meja med stopicami):

trohejsko fraziranje —U/|—U/|—U/|—U/|—U (meje med NE sovpadajo z mejami stopic)

netrohejsko fraziranje —/U|—/U|—/U|—/U|—U (meje med NE so sredi stopic)

Primer za T-fraziranje (iz slovenskega prevoda *Kraljevič Marko in Musa Kesedžija*) je »Víno |/píje |/ Músa |/Arbanásec« in ko verz skandiramo tako, da na mejah stopic za kratek hip pomolčimo »Víno/ píje/ Músa/ Arba/násec«, se skandiranje sliši smiselno, ker se oboje meje pokrivajo. Skandiranje verza z netrohejskim fraziranjem »Na primórju zídati terdnjávo«, kjer so si oboje meje navzkriž, pa bo zvenelo nesmiselno: »Napri morju zida titerd njavo«.

Cezura ni pavza, ampak stoodstotna meja med besedami (imenoval jo bom slovenska cezura), v shr. verzu pa tudi stoodstotna meja med naglasnimi enotami: na 4. zlogu nikoli ne bo proklitike, na 5. nikoli enklitike; 4. in 5. zlog nista nikoli zasedena z eno večzložno besedo (ni možno »onde je pa|la krvca od junaka«, ampak le »onde j' pala | krvca od junaka«; *Kosovka djevojka*).

Zevgma je prepoved NE-mej med 3. in 4. zlogom ter med 9. in 10. zlogom: 3. in 4. zlog vedno pripadata isti naglasni enoti, med njima ni NE-meje; enako 9. in 10. zlog: »Što se bjeli | u gori zelenoj?» (*Hasanaginica*), »umiva ga | hlađanom vodicom« (*Kosovka djevojka*).

2 Problem ritma shr. deseterca

Ko odprete poljubno antologijo shr. ljudskih pesmi, bo prav vsaka deseterska pesem sledečim pravilom, ker guslarji⁵ vedno poskrbijo za tri metrične konstante (1, 2, 3), eno dominantno (4) in dve šibki tendenci (5, 6).

⁵ Ljudske pesmi se pojejo ob goslih ali zgolj pripovedujejo (Žganec 1964, 3).

2.1 Konstante in dominante

1. 4. in 10. zlog sta vedno **nenaglašena** (kar je znak za konec polverza in konec verz). Njuna nenaglašenost ni zgolj posledica dejstva, da je zadnji zlog večzložnih besede v novoštokavščini vedno nenaglašen: guslar bi na 4. in 10. zlog lahko postavil naglašeno enozložnico, ampak noče.
2. Za četrtrim zlogom je **cezura** (označujem jo z |), obvezna meja med naglasnimi enotami.
3. Posledično je med 3. in 4. zlogom in med 9. in 10. zlogom vedno **zevgrma/most**.⁶
4. Kvantitativna klavzula: kadar je 9. zlog naglašen, je ta vokal dolgonaglašeni in ne kratkonaglašeni, 7. in 8. vokal pa sta, kadar sta naglašena, kratkonaglašena.

2.2 Deseterčeve ritmične tendence: silabizem ali silabotonizem?

V nekaterih, a zdaleč ne vseh pesmih pa so tudi **trohejske tendence** po dveh parametrih:

5. naglašenost neparnih metričnih položajev
6. trohejsko fraziranje.

Vprašanje, ali je tendenco k trohejskosti, torej k silabotoničnosti, dovolj močna, da ima smisel govoriti o silabotoničnosti, ali pa je shr. deseterec zgolj silabični verz, je 200 let stara debata (Franičević 1957, Petrović 1971, Stefanović 1992). Gre za vprašanje, kdaj je deseterec *še* silabični, kdaj pa *že* silabotonični, t. j. trohejski. Med silabizmom srbskega deseterca in silabotonizmom slovenskega trohejskega deseterca je namreč **kontinuum** brez jasne meje, ob kateri bi lahko rekli: tu pa se začne silabotonizem. Številke v vseh spodnjih tabelah so ilustracija te dileme. Ključno pri tem je, ali je takšna ritmična struktura *namerna* pevčeva *stilizacija* ali pa je, zaradi srbohrvaškega paroksitoničnega naglasa, *normalna posledica* členjenja na dva polverza, v katerih je zadnji zlog nenaglašen (Petrović 1971: 68; Stefanović 1992: 197). Če je stilizacija namerna, je verz trohejski, v nasprotnem pa ni. O pevčevi intenci pa lahko sklepamo le iz verzne zgradbe.

2.2.1 Naglašanje metričnih položajev

Trohejskost so na podlagi analize nekaterih pesmi zagovarjali Jakobson (1932), Taranovski (1949-50, 1950, 1954) in do neke mere Franičević (1957). Toda Petrović (1971) je pokazal, da trohejsko tendenco kažejo zgolj nekatere pesmi, druge pa ne in da je to odvisno od posameznega guslarja. Drugače pa je v srbskem in hrvaškem knjižnem desetercu, ki je resnično trohej: hrvaški (npr. Petar Preradović) in srbski (npr. Jovan J. Zmaj) knjižni trohejski deseterci ima drugačen naglasni profil od ljudskega (rezultati za sedem ljudskih pesmi so iz Franičević 1957: 96), kar kaže ta tabela:

⁶ Kako fascinanten občutek za melodijo jezika, pri stotinah guslarjev in stoletjih tradicije. Pomislimo: v desetisočih verzov desetih pevcev ne bo na 4. zlogu nikoli proklitike, na 5. pa nikoli enklitike.

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Petar Preradović	64	23	66	0	74	23	45	24	70	0
Jovan J. Zmaj	69	16	72	0	67	26	44	8	83	0
7 shr. ljudskih pesmi	61	34	51	0	79	21	34	38	42	0

Tabela 1: Naglašenost metričnih položajev (v odstotkih) v knjižnem trohejskem desetercu Preradovića, Zmaja in v sedmih ljudskih pesmih (krepki tisk v vseh tabelah označuje krepke položaje v verzu)

Krepki položaji, zlasti 7. in 9. zlog, so v ljudskem verzu redkeje naglašene kot v knjižnem, šibki položaji pa pogostejše, povrhu je 8. zlog (4. šibki položaj) pogostejše naglašen od 7. (4. krepki položaj), zato je drugi polverz v ljudskih pesmih redkeje trohejski kot v knjižnih.

Raziskava Mirjane Stefanović na korpusu 13.353 verzov potrjuje Petrovićeve rezultate: shr. pesmi je mogoče razdeliti na šest različnih ritmičnih skupin (Stefanović 1992: 189-195): zgolj 24% pesmi ima trohejsko tendenco; v ostalih je prvi polverz ali trohejski ali silabični, drugi polverz pa ali daktilski ali silabični. Poglejmo tri reprezentativne skupine oz. tipe:

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
korpus shr. ljudskih pesmi 17. in 18. stoletja	45	36	53	0,4	71	26	33	40	41	0
I. skupina: 24 % verzov	47	32	58	0,15	72	25	40	30	47	0
II. skupina: 26 % verzov	49	35	52	0,26	70	28	30	49	35	0
VI skupina: 11 % verzov	38	44	44	0,33	72	26	33	41	41	0

Tabela 2: Naglašenost metričnih položajev v treh od šestih skupin v korpusu shr. ljudskih pesmi 17. in 18. stoletja

Rezultati v tabeli so jasni:

- V celotnem korpusu ima le prvi polverz trohejsko tendenco.
- Dosledno trohejsko tendenco ima le I. skupina, t. j. le 24 % pesmi. Odgovor na vprašanje, ali je shr. ljudski deseterec trohejski, se glasi: le 24 % verzov.
- V II. skupini ima trohejsko tendenco le prvi polverz, v drugem polverzu pa je namesto 7. zloga pogosto naglašen 8. zlog, zato ima ta polverz daktilsko tendenco: —UU—UU (70, 28, 30, 49, 35, 0).
- Verzi VI. skupine so povsem silabični.

2.2.2 Trohejsko fraziranje

Za Taranovskega (1954, 48-49; 1950, 125; 1949-50, 145, 152) je trohejsko fraziranje (T-fraziranje) glavni ritmični princip shr. ljudskega deseterca in je pomembnejši od trohejskega razporeda naglasov. Statistika Taranovskega kaže, da guslar iz slovarja štokavskih besed izbira (nezavedno) predvsem dvo- in štirizložne naglasne enote, ki takšno fraziranje omogočajo (teh je v prozi 50 %, v desetercu pa kar 81 %), redkeje pa izbira enozložne in trizložne naglasne enote (trizložnih je v prozi 36 %; verzu pa le 16 %, Taranovski 1949-50, 145). Posledično postane deseterec razčlenjen na niz parnozložnih naglasnih enot, npr. 2+2 | 2+2+2 in 4 | 2+4 in 2+2 | 2+4 itd. (številke pomenijo dolžine naglasnih enot, znak | pa pomeni cezuro), parnozložne enote pa s tem⁷ napovedujejo prihod krepkega položaja.

Toda analiza Stefanovićeve (1992: 197-205) kaže manj trohejsko sliko. Od prej omenjenih šest ritmičnih skupin imajo dosledno trohejsko fraziranje le tri (kar je 53 % od vseh verzov v korpusu), ostali tri skupine (47 % verzov) pa ga imajo le v prvem polverzu. Poglejmo I. skupino, kjer je T-Fraziranje dosledno, in II. skupino, kjer je T-Fraziranje le v prvem polverzu:

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
I. skupina: 24 % verzov	3	34	0,1	100	4	53	19	36	0	100
II. skupina: 26 % verzov	4	31	0,2	100	3,5	49	30	27	0	100

Tabela 3: Fraziranje v dveh v od šestih skupin v korpusu shr. ljudskih pesmi 17. in 18. stoletja

Zato Stefanović (1992: 203-205) trdi, da shr. ljudski deseterec nima enotnega ritma: tendenco k trohejskemu fraziranju ima le prvi polverz, kar je posledica njegove kračine, prepovedi naglašanja 4. zloga in štokavskega paroksitoničnega naglasa. Drugi polverz pa ima v mnogih pesmih tudi trizložno 3+3 fraziranje, ki ni trohejsko.

Shr. deseterec je torej glede naglašanja in glede fraziranja predvsem silabični verz z različnimi ritmičnimi tendencami.

3 Primerjava slovenskega trohejskega deseterca s shr. desetercem

Najprej bomo primerjali slovenske prevode *Hasanaginice* in *Smrti Marka Kraljevića* (Stefanović 1992: 194; Petrović 1971, 70), za ilustracijo pa še Goethejev (1775) prevod *Hasa-*

⁷ Zato ker so štokavske dvozložne besede vedno naglašene na prvem zlogu.

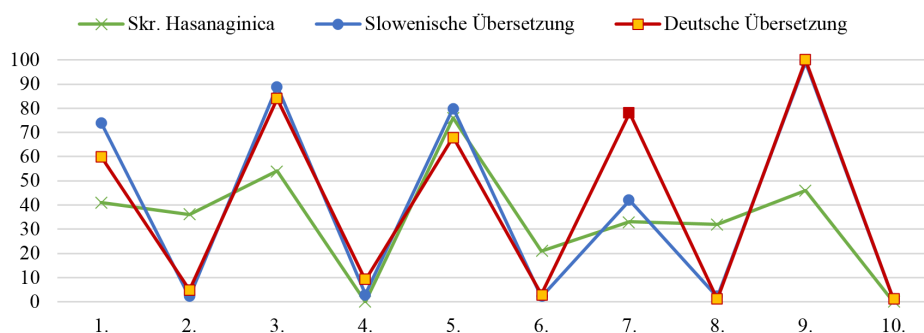
naginice. Za ostale štiri srbohrvaške ljudske pesmi (*Serpske pokrajncene*, *Kraljević Marko i Musa kesedžija*, *Marko ukida svadbarinu* in *Zidanje Ravanice*) nimam statističnih podatkov o naglašeni in fraziranju, zato bom primerjal rezultate šestih slovenskih prevodov z rezultati sedmih shr. ljudskih pesmi (Franičević 1957).

3.1 Hasanaginica in Smrt Marka Kraljevića

3.1.1 Naglašeni metrični položaji

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Količnik S:W
shr. <i>Hasanaginica</i>	53	<u>32</u>	60	0	77	<u>23</u>	35	<u>32</u>	<u>52</u>	0	3,2 : 1
slovenski prevod	74	<u>2</u>	89	<u>3</u>	80	<u>2</u>	42	<u>2</u>	99	1	39 : 1
nemški prevod	60	<u>5</u>	84	<u>9</u>	68	<u>3</u>	78	1	100	<u>1</u>	20 : 1
shr. <i>Smrt Marka Kraljevića</i>	81	<u>21</u>	67	<u>0</u>	79	<u>23</u>	38	<u>28</u>	51	0	4,4 : 1
slovenski prevod	73	<u>1</u>	91	<u>2</u>	64	<u>5</u>	48	<u>0</u>	99	1	41,7 : 1
Aškerc in Cankar	68	<u>3</u>	92	<u>4</u>	70	<u>4</u>	63	<u>2</u>	98	0	30 : 1

Tabela 4: Naglašeni metrični položaji v shr. *Hasanaginici* in *Smrti Marka Kraljevića* v slovenskih in nemških prevodih in v izvornih Aškercjevih in Cankarjevih pesmih. Podčrtani so šibki položaji. Količnik S : W je razmerje med naglašeno-stjo krepkih položajev (S) in naglašeno-stjo šibkih položajev (W).

Slika 1: Naglašeni metrični položaji v shr. *Hasanaginici* in v dveh prevodih⁸

a) Naglasna profila shr. *Hasanaginice* in *Smrti Marka Kraljevića* kažeta zgolj (šibko) tendenco k trohejskosti, slovenski in nemški prevod pa sta tipična troheja, kjer je naj-

⁸ Krivulji za slovenski in za nemški verz se med 8. in 10. zlogom prekrivata, ker so statistični rezultati enaki.

pomembneje, da so šibki položaji v primerjavi z originali izjemno redko naglašeni, največkrat z enozložnimi besedami, predvsem z zaimki in nikalnico ni, nekoliko redkeje s polnopomensko besedo, npr. s prislovom (podčrtano so ikti) »od peterih me otrok próč goni«, števnikom »v celo kušnila dvá sina svoja« in glagolom »hčera dá celiga mezlana«, nemški pa npr. »Und läßt durch dies Blatt dich höchlich bitten«, redko s samostalnikom, npr. »Znadeš li, zakaj kónj omahuje«.

b) Obvezno nenaglašeni 4. metrični položaj je v obeh prevodih sicer lahko naglašen, toda večinoma le z nepolnopomenskimi enozložnimi besedami: slovenski z enozložnima zaimkoma *to*, *naš* in prislovom *prot'* («ide z njo **prót'** beli domovini»), nemški z besedami *wohl* («ist es Schnee **wohl** oder sind der Schwäne»), *nicht*, *dies* («als die Frau **dies** harte Wort vernommen»), redkeje s polnopomensko besedo, npr. *zna* («naj mi Bóg **zna**, dobrega ne bode», *Smrt Marka Kraljeviča*), *g'nug* («kurze zeit **g'nug**; von viel großen Herren») in *sah* («das beiseit **sah** Vater Asan Aga») (*Hasanaginica*). Ampak to ne pomeni, da so hoteli prevajalci čim manj odstopati od originala, saj enako postopajo tudi pri naglašanju preostalih šibkih položajev: slovenska prevajalca sta zgolj sledila normi slovenske silabotonike.

c) Tonizacija šibkih položajev z večzložnimi besedami. V shr. verzu so 2., 6. in 8. zlog (potencialno šibki položaji) pogosto naglašeni z večzložno besedo, v shr. *Hasanaginici* je kar 27 % vseh potencialno šibkih položajev naglašeni z večzložnico (npr. »Šta se bjeli u **gori** zelenoj«, »Da su snjezi, več bi **okopnuli**«). Tudi tu se prevoda ne ozirata na original, ampak sledita slovenski in nemški silabotonski normi, ki tonizacijo z večzložnicami smatrata za nemetričen pojav. V slovenskih prevodih *Hasanaginice* in *Smrti Marka Kraljeviča* se tonizacija z večzložnico zgodi le dvakrat oz. štirikrat, npr. »jéli teptát konji po dvoriši« (*Hasanaginica*) ali »Tam med njima izvíra studenec« (*Der Tod*), v nemškem nikoli. Torej je v slovenščini in nemščini tonizacija z večzložnicami nemetričen pojav.

č) V nemškem in slovenskem prevodu je zadnji krepki položaj, to je 9. zlog, skoraj 100% naglašen, česar v shr. verzu ni: slovenski T 10 ima izrazito naglašeno klavzulo, kar je namerna pesnikova stilizacija naravne jezikovne tendence (saj je večina slovenskih večzložnic paroksitonična).

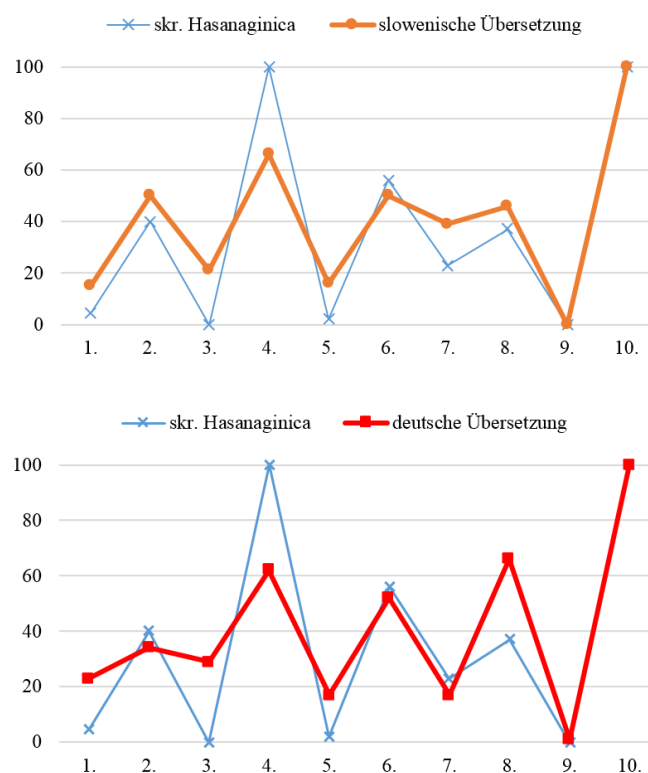
d) V slovenskih prevodih (v nemškem pa ne) se vpliv shr. ritma kaže le v enem: v atonizaciji 7. zloga (4. ikta). 7. zlog, ki v shr. desetercu zaradi redke naglašnosti ruši trohejski ritem, je tudi v slo. prevodih naglašen najredkeje in sicer veliko redkeje kot v izvirnih slovenskih pesmih Aškerca in Cankarja (kar za 21 % oz. 15 % manj).

e) Stopnjo troheizacije lahko izmerimo s količnikom med naglašnostjo krepkih položajev in naglašnostjo šibkih položajev: v slovenskem in nemškem troheju (prevodnem in izvirnem) so krepki položaji zelo pogosto naglašeni, šibki pa zelo redko, zato je količnik visok (od 20 do 41,7); v srbohrvaškem je to razmerje bistveno manjše (od 3,2 do 4,4)

3.1.2 Trohejsko fraziranje

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	sl. cezura	količnik W : S
	—	U	—	U	—	U	—	U	—	U		
shr. Hasanaginica	4,5	40	0	100	2	56	23	37	0	100	100	11,3 : 1
slovenski prevod	15	50	20	66	16	50	39	46	0	100	82	3,8 : 1
nemški prevod	23	34	29	62	17	52	17	66	1	100	95	3,7 : 1

Tabela 5: Meje med naglasnimi enotami v shr. *Hasanaginici* in v slovenskem in nemškem prevodu. »Sl. cezura« pomeni 'slovensko' cezuro (blizu 100-procentna meja med *besedami*). Količnik W : S je razmerje med deležem mej za šibkimi položaji (na mejah stopic) in deležem mej za krepkimi položaji.

Slika 2: T-fraziranje v shr. *Hasanaginici* in v dveh prevodih

Vsa tri besedila imajo trohejsko fraziranje (meje med naglasnimi enotami so na mejah stopic bolj pogoste kot znotraj stopic), toda v izvorni shr. *Hasanaginici* je močnejše, kar kaže tudi količnik: a) bistvena razlika je, da so v shr. tekstu meje med naglasnimi

enotami za neparnimi zlogi (sredi stopic) zelo redke, v obeh prevodih pa so veliko pogostejše (v tabeli podčrtano), b) za parnimi zlogi (na meji stopic) pa jih je v prevodih povprečno manj kot v originalu. Ker je za T-fraziranje parameter (a) pomembnejši od Parametra (b), lahko rečemo, da je T-fraziranje za slovenski in nemški tekst⁹ manj pomembno kot za srbohrvaškega.

3.1.3 Sklep

Primerjave procentov po obeh parametrih (po naglašeni in mejah med naglasnimi enotami) kažeta: v srbohrvaški *Hasanaginici* o trohejski tendenci odločajo predvsem meje med naglasnimi enotami; te so ritmotvornejše od naglasa. V slovenskem in nemškem prevodu pa odločajo predvsem naglasi; ti so ritmotvornejši od mej. Vsota obeh ritmotvornih dejavnikov pa najbrž kaže, da sta izbrani shr. ljudski pesmi manj trohejski od prevodov.

3.2 Primerjava šestih sl. prevodov s sedmimi shr. ljudskimi pesmimi

Ker za štiri od šestih pesmi nimam statističnih podatkov, sem statistiko šestih pesmi primerjal statistiko sedmih drugih srbohrvaških pesmi, ki jih je analiziral Franičević (1957, 86). Primerjal sem sledeče, za shr. deseterec značilne konstante in tendence: 1) naglašanje metričnih položajev, 2) trohejsko fraziranje, 3) cezuro in 4) zevgmo. Prevodi so v vseh štirih parametrih drugačni, skoraj nasprotni od shr. ljudskih pesmi: naglašanje je izrazitejše, fraziranje šibkejše, cezura je pretvorjena v tendenco, prva zevgma je ukinjena.

Tudi ta primerjava pokaže, da se vpliv shr. ritma kaže zgolj v pogostejši tonizaciji šibkih položajev z večzložnicami in v atonizaciji 7. zloga, v ostalem pa so prevodi skladni s slovensko silabotonsko normo 19. stoletja, kot jo izkazuje trohejski deseterec izvornih pesmi Aškerca in Cankarja. Shr. izvirniku je najbližji Kobetov prevod pesmi *Marko ukida svadbarinu*, zato so podatki zanj navedeni posebej.

⁹ Zanimivo bi bilo raziskati, zakaj je v slovenskem prevodu fraziranje močnejše na začetku verzov, v nemškem pa proti koncu.

3.2.1 Naglašanje metričnih položajev

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	količnik S:W
6 slovenskih prevodov	64	<u>3</u>	83	<u>3</u>	70	<u>7</u>	44	<u>2</u>	97	0,4	23 : 1
prevod <i>Marko ukida svadbarinu</i>	58	8	80	4	62	18	24	5	94,6	0,4	9 : 1
7 shr. ljudskih pesmi	61	<u>34</u>	51	<u>0</u>	79	<u>21</u>	34	<u>38</u>	42	0	3 : 1
Aškerc in Cankar	68	3	92	4	70	4	63	2	98	0	30 : 1

Tabela 6: Naglašenosť metričnih položajev v šestih slovenskih prevodih (kumulativno) in v sedmih shr. ljudskih pesmih (Franičević 1957: 96) ter v izvornih pesmi Aškerc in Cankarja

Ritem prevodov se od ritma shr. ljudskih pesmi loči v sledečem:

a) Zaradi redkega naglašanja šibkih metričnih položajev so prevodi izrazito trohejski (gl. količnike), shr. pesmi pa imajo le (šibko) trohejsko tendenco (šibki položaji so v tabeli podčrtani).

b) 4. zlog je lahko naglašen.

c) 9. zlog je naglašen skoraj 100 %, česar v shr. verzju ni – slovenski deseterec ima izrazito naglasno klavzulo. Ta ni posledica naravne lastnosti slovenskega akcenta, čeprav ta teži k paroksitoničnosti, ampak je pesnikova intenca. Podoben proces je sočasno nastajal v srbskih in hrvaških knjižnih desetercih (gl. Tabela 1).

Vpliv prevodov:

a) Šibki položaji so v prevodih naglašeni ne le z enozložnimi, ampak tudi z večzložnimi besedami. Presenetljivo pa je, da je slednjih več kot prvih, kar je v nasprotju s slovensko silabotonsko normo in torej nedvomen vpliv prevodov. Teh primerov je v pesmih *Hasanaginica*, *Smrt Kraljeviča Marka*, *Kraljevič Marko in Musa kesedžija* in *Zidanje Ravanice* (skupaj 508 verzov) dvajset (3,9 %), npr. »Téžko méni váte poglédati«. Največ pa jih je v Kobetovem prevodu pesmi *Marko ukida svadbarinu* (ki ima 240 verzov), okoli petdeset (21 %).

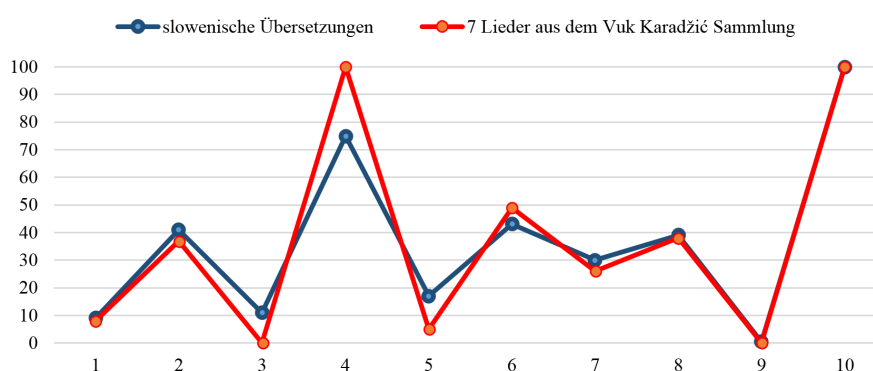
b) 7. zlog, ki v shr. desetercu razbija trohejski ritmični profil, je tudi v prevodih nadpovprečno redko naglašen (najredkeje v Kobetovem prevodu *Marko ukida svadbarinu*), kar je vpliv shr. ritma.

3.2.2 Trohejsko fraziranje

Ker so slovenske dvo- in večzložne besede lahko naglašene tudi na zadnjem zlogu, členitev verza na parnozložne naglasne enote ne povzroča trohejskega fraziranja v taki meri kot v shr. desetercu:

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	sl. cezura	količnik W:S
	—	U	—	U	—	U	—	U	—	U		
6 slovenskih prevodov	9	<u>41</u>	<u>11</u>	<u>75</u>	<u>17</u>	<u>43</u>	30	<u>39</u>	0,4	100	88	4,5
prevod <i>Marko ukida svadbarinu</i>	2	<u>44</u>	<u>0</u>	<u>97</u>	<u>5</u>	34	41	30	1	100	100	6,2
7 shr. ljudskih pesmi	8	<u>37</u>	<u>0</u>	<u>100</u>	<u>5</u>	<u>49</u>	26	<u>38</u>	0	100	100	8,3

Tabela 7: Meje med naglasnimi enotami v šestih sl. prevodih in sedmih shr. ljudskih pesmih.

Slika 3: Meje med naglasnimi v šestih sl. prevodih in sedmih shr. ljudskih pesmih

Čeprav primerjamo različne tekste, sta si krivulji v splošnem poteku sicer podobni. Toda bivstvenih podrobnostih je trohejsko fraziranje v slovenskih prevodih šibkejše: a) za krepkimi položaji (torej sredi stopice) je mej več (v tabeli podčrtano), b) za šibkimi položaji (na mejah stopic) pa manj kot v srbohrvaških pesmih. Med vsemi prevodi se je izvirniku najbolj približal Kobetov prevod *Marko ukida svadbarinu*.

Fraziranje slovenskega T 10 pa ni rezultat avtorjeve intence, ampak je posledica součinkovanja slovenskega pretežno paroksitoničnega naglasa in pogostega naglašanja krepkih položajev. To lahko dokažemo tako, da preverimo fraziranje v stavkih iz proze, ki so po ritmični zgradbi enaki trohejskemu desetercu s cezuro (kjer so naglašeni vsaj trije neparni zlogi, npr. »Še nikóli nísem bil na kónju« iz romana *Deseti brat*):

zlog	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
prozni trohejski segmenti s cezuro	9	<u>48</u>	11	<u>80</u>	10	<u>49</u>	34	<u>39</u>	0	100

Tabela 8: Meje med naglasnimi enotami v trohejskih segmentih v prozi (100 odlomkov iz proze Josipa Jurčiča in Josipa Stritarja)

Tudi ti prozni stavki imajo trohejsko fraziranje. Torej res drži, da je T-fraziranje za slovenski prevodni trohejski deseterec ritmično manj pomembno kot za srbohrvaški deseterec, ker je to pričakovana posledica slovenskega naglasa.

* * *

Razen v naglašanju in fraziranju so med shr. desetercem in slovenskim trohejskim desetercem velike razlike tudi v konstantah: v cezuri za 4. zlogom in prvi zevgmi (med 3. in 4. zlogom).

3.3 Cezura za 4. zlogom

Slovenski in nemški prevodi nimajo take cezure kot shr. deseterec: nimajo 100 % meje med naglasnimi enotami, ampak le tendenco od 43 % do 81 %, v povprečju 75 %, Goethejev pa 62 % (gl. tabeli 5 in 7). V shr. ljudskem desetercu ni na 4. zlogu nikoli proklitike, na 5. pa nikoli enklitike, v slovenskem in nemškem prevodu pa je to dovoljeno, npr. v *Hasanaginici* »da srce *ne* | počí reví meni« (proklitika *ne*), »Ne počakaj | *me* u beli hiši« (enklitika *me*), v nemščini npr. »'S ist der Glanz *der* | Zeltén Asan Aga«, »Ihn besucht *die* | Mutter und die Schwester« (proklitiki *der* in *die*). Izjema je zopet Kobetov prevod *Marko ukida svadbarinu*, ki je zaradi upoštevanja srbohrvaške cezure nekaj izjemnega v okviru slovenske silabotonike nasploh.

Slovenska in nemška cezura, kadar jo pesem sploh ima, je drugačna: to je 100 % meja med besedami – zgolj med besedami. »Slovensko-nemško« cezuro imata prevoda *Smrt Marka Kraljevića* in seveda *Marko ukida svadbarinu*, Goethejev prevod ima zelo močno tendenco 95 %, ostali štirje slo. prevodi pa nimajo niti te, ampak le tendenco od 82 do 88 %.¹⁰ Zanimivo je, da Goethejev prevod *Hasanaginice* takšno cezuro ignorira le petkrat, npr. »Ausgeferti | get den Brief der Scheidug« (| je položaj neuresničene cezure), medtem ko slovenski kar 16-krat, npr. »Tam leži ne | vsmiljeno izranjen«.

3.4 Zevgma (Brücke)

Zevgma je v shr. verzu konstanta in pomeni, da 3. in 4. zlog (ter 9. in 10. zlog) vedno pripadata isti naglasni enoti, t.j. vsak polverz se zaključuje z večzložno besedo ali pa z enklitiko, nikoli pa s proklitiko ali z naglašeno enozložnico. Primeri zevgme (podčrtano):

Vino pije | Musa Arbanasa
al' tako mi | moje vjere tvrde
(*Kraljević Marko i Musa kesedžija*)

¹⁰ Niti drugi slovenski prevajalci shr. deseterca vse do danes ne za srbohrvaško ne za slovensko cezuro nimajo posluha (npr. trije različni prevodi Njegoševega *Gorskega venca* iz 1907, 1947 in 1983).

Kršenja zevgme za 3. zlogom je v slovenskih prevodih veliko, npr. v *Hasanaginici* jih je 19 (saj je 16-krat brez slovenske cezure), v nemškem prevodu okoli 27, v vseh šestih slovenskih prevodih pa 11 %, zgodi pa se na tri načine:

- a) da stoji na 4. zlogu proklitika, npr. »S ist der Glanz *der* | Zelten Asan Aga, *Hasanaginica*«;
- b) ali pa naglašena enozložnica, npr. »das beiseit sáh | Vater Asan Aga (*Hasanaginica*), »Ali *sem píl* | snoči mnogo vina« (*Kraljević Marko i Musa Kesedžija*);
- c) ali ko 4. in 5. zlog celo pripadata isti besedi in verz nima cezure, npr. »Ausgeferti|get den Brief der Scheidug« (*Hasanaginica*).

Zevgmo za 3. zlogom ima spet le Kobetov prevod *Marko ukida svadbarinu*. Zevgmo za 9. zlogom pa imajo vsi prevodi (vsak verz se konča z večzložno besedo ali, skrajno redko, z enklitiko, »da sede nekte dni krepčam se«, *Marko Kraljević in Musa kesedžija*) in sicer zato, ker verzi nimajo enjambementov, da bi na 10. zlogu stala proklitika, in ker 10. zlog ni (skoraj) nikoli naglašen.

3.5 Klavzula

Shr. deseterec teži h kvantitativni klavzuli: kadar je 9. zlog naglašen (v povprečju 41 %), je večinoma dolg (v 67 % primerov; Stefanović 1992), 10. zlog pa kratek. Klavzula slovenskega in nemškega T 10 pa je tonska in sicer ženska: 9. zlog je naglašen (skoraj) 100 %, 10. zlog pa (skoraj) nikoli, posledično je klavzula često kvantitativna, ker so mnogi slovenski naglašeni zlogi dolgi, nenaglašeni zlogi pa so kratki.

Zaključek

Pokazale so se naslednje razlike med shr. ljudskim desetercem in slovenskim trohejskim desetercem: Naglašanje krepkih položajev in nenaglašanje šibkih je v slovenskem T 10 dominantna lastnost, v shr. ljudskem desetercu pa se javlja kot (šibka) tendenca; trohejsko fraziranje je v slovenskem verzu šibkejšo in ritmično manj pomembno kot v srbohrvaškem, ker je posledica slovenske prozodije; tonizacija šibkih položajev z večzložnimi besedami je v shr. verzu standarden pojav, v slovenskem verzu pa zelo redek in torej nemetričen. Cezura je v shr. verzu konstanta, v slovenskem pa tendenca ali dominantna; prevodi ohranjajo le drugo od dveh zevgem. Prevodi dobijo žensko klavzulo, ki je shr. ljudski deseterec nima.

Med prevodi se Kobetov prevod *Marko ukida svadbarinu* po vseh parametrih najbolj približa shr. desetercu. Jurij Kobe (1807-1858) je bil namreč folklorist in takrat najboljši slovenski poznavalec shr. epike, doma iz Bele krajine, kjer v srbski enklavi še živijo srbske narodne pesmi. Edino on je že v 50-ih letih 19. stoletja opazil vse ritmične nianse shr. deseterca: srbohrvaško cezuro, vso kompleksnost zevgme in ni se podredil nastajajoči silabotonski normi, ki je prepovedovala naglašanje šibkih položajev z večzložnimi besedami.

Povzetek

Ko se je leta 1831 na Slovenskem začelo prevajati srbohrvaške ljudske pesmi, so epski (nerimani) deseterci prevajali v (nerimani) trohejski deseterci (T 10), čeprav shr. deseterci ni vedno trohejski. Zgradba shr. deseterca je kompleksna:

- (a) za 4. zlogom ima cezuro (100-procentno mejo med naglasnimi enotami),
- (b) 4. in 10. zlog sta vedno nenaglašena,
- (c) za 3. in za 9. zlogom ni nikoli meje med naglasnimi enotami (zevgma);
- (d) le četrtnina pesmi tendira k trohejskemu razporedu naglasov, 70 % pesmi pa v drugem polverzu nima trohejske tendence, ampak daktilsko ali nobene,
- (e) potencialni šibki položaji (= parni zlogi) so naglašeni zelo pogosto (do 40 %), pogosto z večzložnimi besedami,
- (f) polovica pesmi pa ima tendenco k trohejskemu fraziranju (členitev na 2- in 4-zložne naglasne enote), ki je pomembnejši ritmični princip od trohejskega naglašanja;
- (g) tendenca h kvantitativni klavzuli.

Po naštetih ritmičnih parametrih smo primerjali slovenske prevode šestih shr. ljudskih pesmi in Goethejev prevod *Hasanaginice* s korpusom sedmih shr. pesmi in ugotovili, da je slovenski prevodni trohejski deseterci tipični trohej, ki je ritmično enak desetercu izvornih slovenskih pesmi in se ravna po pravilih slovenske silabotonike; podobno Goethejev prevod. Prevodi se od shr. deseterca razlikujejo v vseh parametrih:

- (a) pet od šestih slovenskih prevodov cezure ne upošteva, vendarle pa imata dva od njih in Goethejev prevod *Hasanaginice* nekakšno cezuro, namreč 100-procentno mejo med besedami,
- (b) 4. zlog je lahko naglašen, čeprav redko (do 3 %),
- (c) le eden od prevodov upošteva zevgmo za 3. zlogom (*Marko ukida svadbarinu*),
- (d) vse pesmi imajo dosleden trohejski ritem,
- (e) šibki položaji so zelo redko naglašeni (0 do 5 %),
- (f) fraziranje je šibkejšo in je naravna posledica slovenskega pretežno paroksitoničnega akcenta,
- (g) slovenski T 10 ima tonsko klavzulo (9. zlog je naglašen 100 %).

Shr. deseterci je na prevode vplival v naslednjem: 4. ikt (7. zlog) je naglašen najredkeje, naglašanje šibkih položajev z večzložnimi besedami je nad normo slovenske silabotonike.

Med prevodi se je Kobetov prevod *Marko ukda svadbarinu* po vseh parametrih najbolj približal shr. desetercu.

Uporabljena literatura

- Milan Čurčin 2010 (1905): Petostopni (srpski) trohej. V: *Srpski trohej*. Ur. Mirjana D. Stefanović. Beograd: Službeni glasnik.
- Epske narodne pjesme* (ur. Salko Nazečić). Sarajevo: Svetlost, 1954.
- Marin Franičević 1957: *O nekim problemima našeg ritma*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. (Rad JAZU 313.)
- Marin Franičević 1985: Trohejski i jampski stihovi Jovana J. Zmaja u odnosi na hrvatski stih XIX. stoljeća. *Zmajev stih*. Novi Sad: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti. (Colloquia litteraria: metrica et poetica I.)
- Roman Jakobson 1932 (1966): Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen. *Selected Writings IV: Slavic Epic Studies*. The Hague: Mouton.
- Fran Levstik 1956: O metriki srbskih narodnih pesmi. Rokopis iz l. 1868. V: *Zbrano delo Frana Levstika* 6. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Svetozar Petrović 1971: Jedno sporno pitanje u opisu srpskohrvatskog epskog deseterca. V: *Metrika slowiańska*. Ur. Zdzysława Koczyńska in Lucylla Pszczołowska. Warszawa, Krakow itd.: Ossolineum in Polska akademija nauk.
- SLP Slovenske ljudske pesmi* 1, 2, 3. Ljubljana: Slovenska matica, 1971, 1981, 1992.
- Tone Pretnar 1997: *Iz zgodovine slovenskega verznega oblikovanja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Dragi Stefanija (ur.) 1984: *Brata Miladinova*. Ljubljana: Goriški narodni muzej, Narodni muzej Struga, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Mirjana Stefanović 1992: *Struktura srpskohrvatskog asimetričnog deseterca u starijim zapisima (XVI–XVIII stoleće)*. Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Kiril Taranovski 1949-50: O tonskoj metrici Prof. Košutića. V: *O srpskom stihu*. Ur. Mirjana Stefanović. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Kiril Taranovski 1954: Principi srpskohrvatske verzifikacije. V: *O srpskom stihu*. Ur. Mirjana Stefanović. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Kiril Taranovski 1950: O jednosložnim rečima u srpskom stihu. V: *O srpskom stihu*. Ur. Mirjana Stefanović. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Marko Terseglav 1996: *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostopno tudi na google books.